

**ESTAT DE LA QÜESTIÓ DE L'ESTUDI
DELS PRIMERS SEGLES DE CRISTIANISME
A TARRAGONA.**

Andreu Muñoz Melgar

La comprensió històrica en els processos de gestació i desenvolupament de les comunitats cristianes antigues del país sempre es presenten de forma complexa al món de la investigació. Sovint la parquedat de fonts literàries i la manca de proves arqueològiques generen llacunes insalvables en l'obtenció de visions íntegres i pluridimensionals d'aquest fenomen. L'estudi del cristianisme primitiu a Tarragona no escapa aquesta realitat. Malgrat tot, en els darrers anys s'han anat aportant noves dades de caire historioràfic o arqueològic que han contribuït a enriquir els nostres coneixements sobre el tema o a obrir nous interrogants sobre els quals la investigació haurà d'incidir.

He considerat útil brindar la possibilitat d'apropar, a tots els investigadors de la història de l'Església a Catalunya, l'estat actual d'aquesta qüestió històrica, que tanta transcendència ha tingut per al desenvolupament de la vida i les institucions eclesiàstiques del país. És per això que l'objectiu de la nostra comunicació és doble: exposar i contextualitzar les principals novetats aportades per la historiografia i l'arqueologia en les darreres dècades. Així mateix, establir unes reflexions històriques i metodològiques que estimulin a avançar en l'estudi d'aquest tema¹. En la presentació d'aquest treball, he optat per un discurs lineal dels principals episodis de la història eclesiàstica de Tarragona, des dels seus orígens fins a la invasió musulmana.²

1. La present comunicació recull bàsicament les idees que van ser exposades, en un cicle de conferències, pel titular d'aquesta comunicació; v. A. MUÑOZ, *Reflexions entorn l'estudi del cristianisme primitiu a Tàrraco* «Acta Arqueològica de Tarragona, V» [1991-1992], (Tarragona 1992), 59-72.

2. El tema dels orígens i l'evolució del cristianisme antic a Tarragona ha rebut l'atenció d'un gran nombre d'investigadors en tots els temps. Citem aquí les obres que podem considerar més representatives com a síntesis globalitzants: v. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi de Tarragona* (Tarragona 1951); H. FLOREZ, *Espanya Sagrada*, vols. XXIV i XXV (Madrid 1969 i 1970); M. MARI, *Exposició cronològic-històrica dels noms i dels fets dels Arquebisbes de Tarragona* (Tarragona 1989); E. MORERA, *Tarragona Cristiana*, t. I (Tarragona 1897). D'especial interès pels aspectes arqueològics d'època paleocristiana i visigòtica; v. P. DE PALOL, *Tàrraco hispanovisigoda* (Tarragona 1953); P. DE PALOL, *Arqueologia Cristiana de la Espanya romana (siglos IV-VI d.C.)* (Madrid 1967).

Els orígens del cristianisme a Tarragona: del segle I al III

Tarragona, com altres ciutats de la geografia hispànica, participa d'una tradició secular que vincula l'origen de la seva comunitat cristiana a l'obra missionera de l'apòstol Pau. L'origen d'aquesta tradició sembla trobar-se a partir del segle XI, pel que respecta a Tarragona, i no manca qui pensa que podria ser més antiga de la data assenyalada, remuntant-se, fins i tot, a època visigòtica³.

Malgrat no tenir cap prova material ni documental directa sobre aquest fet, un conjunt significatiu de notícies historiogràfiques han fet plantejar-se aquesta qüestió a un bon nombre d'estudiosos, durant tota la història de la investigació. Fins i tot, avui dia, ha estat motiu d'acalorades polèmiques a nivell de premsa.

De tots és conegut que el document sobre el qual descansa aquesta tradició és la carta de sant Pau als cristians de Roma, escrita a Corint vers els anys 57-58, on Pau manifesta el desig d'anar a Hispània. No sabem, però, si aquest desig hauria estat acomplert o no. Alguns historiadors volen veure en la primera carta als Corintis, de Climent de Roma –escrita vers el 96-98 d.C.–, una prova irrefutable de l'arribada de Pau a Hispània. Així, ens diu que sant Pau va patir martiri després d'haver assolit els límits d'Occident.

Més tardans són altres textos de la literatura cristiana que ens parlen d'aquest fet. Entre aquests comptem amb les cartes apòcrifes de Pere en el segle II i el famós fragment del *Cànon de Muratori*, datat l'any 160, en el qual s'indica que Lluç no va poder explicar, en les *Actes dels Apòstols*, la partença de Pau de Roma cap a Hispània, en no haver-la presenciada.

A aquestes fonts antigues, que fan referència a l'esmentada tradició paulina, s'han de sumar diferents escrits de Pares de l'Església, que també la reafirmen. Amb tot, cal anotar que aquestes notícies són massa tardanes i influïdes, amb seguretat, pels textos més antics.

Crida l'atenció, per al cas de Tarragona, que en les *Actes de Martiri del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi* s'evoqui expressament la figura de Pau. L'autor del text martirial fa referència a les qualitats de bisbe que reu-

3. V. J. SERRA VILARO, *S. Pablo en España. Conmemoración del XIX Centenario de su venida* (Tarragona 1963).

neix Fructuós d'acord amb el model establert per sant Pau en la primera epístola a Timoteu. No sabem si aquesta referència que l'autor fa de l'apòstol té una intencionalitat disciplinar o bé porta implícita una significativa filiació.

En contra d'aquestes fonts, no trobem cap tipus de record que evoqui la presència de Pau en terres hispanes. A nivell arqueològic no tenim cap tipus de prova material sobre la qual recolzar aquesta tradició. Efectivament, no ha quedat cap tipus de record en la iconografia paleocristiana hispànica. Una de les representacions més importants de l'apòstol en l'art paleocristià és la del sarcòfag trobat a Berja (Almeria) i esculpit en un taller romà. En aquest cas, Pau i Pere son conduïts pels soldats davant l'emperador Neró. L'escena que pot ser considerada un *unicum* només reforça la imatge associada dels dos apòstols en una idea d'universalitat eclesial. També en la liturgia visigòtica hispànica sempre s'associa el culte de sant Pau al de sant Pere, com ho corrobora el *Libellus orationum gothico-hispanus*.

Un altre argument utilitzat pels diferents historiadors que consideren acomplerta la intenció de Pau es basa en plantejaments d'ordre psicològic. L'estudi de la personalitat de Pau s'alhira a través dels seus propis escrits epistolars i del llibre dels *Fets dels Apòstols*, i mostren un perfil humà excepcional. Tots els autors no dubten a ressaltar el grau de misticisme, sentit pràctic i energia indomable que l'apòstol posseï. Des d'aquesta perspectiva, podríem arribar a pensar que el seu desig representaria per a ell tota una meta en la seva infatigable missió evangelitzadora, i tota una materialització del seu projecte d'escampar l'evangeli de l'Orient a l'Occident. Aquest argument vindria reforçat si es té present la proximitat geogràfica del litoral hispànic respecte a Roma.⁴

Amb tot, i des d'una òptica positiva, no podem admetre aquestes argumentacions com uns principis de veracitat històrica, però juntament amb les proves documentals ja referides ens obliguen a un caut tractament del tema.

Tant si l'entrada del cristianisme a Hispània és conseqüència de la predicació apostòlica de Pau o és deguda a altres factors, és segur que Tàrraco seria una de les primeres poblacions hispàniques que rebria el cristianisme. Efectivament, el paper polític, social i econòmic que desenvolupà la ciutat, juntament amb la seva situació geogràfica, la convertien en un nus de comunicacions de primer ordre entre la Península i Roma. Qualsevol afer que vol-

4. Només tres dies distaven el port d'Ostia a Roma de Tàrraco.

gués tenir una irradiació vers les terres hispanes, incloent-hi l'evangelització cristiana, requeria el seu pas per aquesta pròspera ciutat. La gran riquesa epigràfica de la ciutat ha permès entendre a la investigació que Tàrraco, com a capital de la Hispània Citerior, és un dels centres més importants en la part occidental de la Mediterrània en època imperial i, per tant, va atreure una gran quantitat d'immigrants tant d'Hispània com d'altres parts de l'Imperi romà⁵. Aquest fet ens fa pensar que la ciutat també va atraure tota mena d'influències culturals i religioses, com sovint passa en altres ciutats de les mateixes característiques.⁶

El cristianisme hauria arrelat molt aviat a Tarragona, probablement en els últims moments de la dinastia juli-clàudia i començaments de la dinastia flàvia, coincidint en el moment de més esplendor de la ciutat i de les grans transformacions urbanístiques de la Colònia. És evident que no arrelà amb la naturalesa de les comunitats orientals, però sí en grups minoritaris atrets per la nova doctrina.

A partir de la segona meitat del segle III comencem a tenir proves documentals i arqueològiques que ens parlen d'una comunitat organitzada, vertebrada i arrelada a la ciutat. Una d'aquestes proves és literària. Aquesta és el document de les *Actes de Martiri del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi*, que narren el martiri d'aquests sants de l'Església local, cremats vius a l'amfiteatre de la ciutat, el 21 de gener de l'any 259. L'autor d'aquestes actes és anònim i van ser escrites contemporàniament als fets. Avui, ningú no dubta de la seva autenticitat, tot i que el text pot presentar possibles interpolacions en alguns capítols finals.⁷

Les actes ens revelen tot un conjunt de dades de gran valor historiogràfic per a reconstruir l'ambient cristià del segle III a Tàrraco.

5. No tenim proves materials que confirmen la presència d'una comunitat jueva a Tarragona abans de l'època baix-imperial. Per a alguns investigadors, la carta de Pau als cristians de Roma (Rm 15,22-28) pressuposa l'existència de comunitats jueves a la Península Ibèrica, donat que era costum seu adoctrinar primer el jueu (Rm 15,16). Si hagués existit comunitat jueva a Tarragona, caldria qüestionar-se el seu paper en el procés de gènesi del cristianisme.

6. En determinades ciutats de la Campània com Herculà i Pompeia, les excavacions han propiciat proves arqueològiques que testimonien que la difusió del cristianisme en aquestes ciutats és anterior a l'any 79.

7. V. P.FRANCHI DEL CAVALIERI, *Las Actas de San Fructuoso*, «Boletín Arqueológico», èp. IV, fscs. 65-68 (Tarragona 1959) 5-70. Altres estudis d'interès sobre el text de les actes: v. J. SIERRA VILARÓ, *Fructuós, Auguri i Eulogi. Màrtirs sants de Tarragona* (Tarragona 1936) 21-50; D. RUIZ BUENO, *Actas de los Mártires* = B.A.C., 75 (Madrid 1987), 781-794.

La primera conclusió que s'extreu de la lectura de les Actes, i la més important, és que a mitjans del segle III trobem una comunitat fortament arrelada i amb una sòlida estructura jeràrquica eclesial. Efectivament, la presència d'un bisbe, de diaques, preveres i lectors, ens fa pensar en una comunitat amb solera, construïda sobre les sòlides bases del temps i que ha estat capaç d'introduir-se en diferents estrats socials de la població de la Tàrraco del segle III. És així que podríem dibuixar l'organització de l'estructura de la comunitat cristiana de Tàrraco seguint el model d'Hipòlit de Roma.

El context històric en què viu la comunitat de Tàrraco en el segle III és complex, com complexes són les raons per a entendre quins mòbils van dictaminar la persecució contra els caps visibles de l'Església de Tàrraco.

Sabem que la situació que travessà Tàrraco en aquests moments de mitjans del segle III va ser greu. Les febles defenses militars a les fronteres de l'Imperi van ser trencades a la zona renana per francs i alamans. Flavi Eutropi, Sext Aureli Víctor o el mateix prevere Pau Orosi ens parlen d'aquest fet. També algunes proves arqueològiques el confirmen pel que respecta a Tarragona. Van ser moments de profunda crisi econòmica i política per a la ciutat.

La persecució de Valerià adoptà unes característiques pròpies, determinades pel moment i les circumstàncies que l'Imperi va viure. La professora Marta Sordi sintetitza tècnicament aquesta persecució dient que, en aquest ambient de crisi i terror, la persecució religiosa constitueix un intent irracional per a allunyar la maledicció mitjançant la mort d'un enemic comú, en aquest cas el cristianisme. Per a Sordi, a aquesta raó, se li'n va sumar una altra: la por a la cristianització de l'Imperi en identificar Estat amb fidelitat a la religió tradicional. Valerià atacà els principals caps de l'esglésies, «perquè a diferència dels seus predecessors, no volia la integració política dels cristians a l'Estat romà. Atacà els membres de la jerarquia eclesiàstica, perquè va entendre que si volia atacar el cristianisme, calia fer-ho com a Església»⁸. Aquesta és una persecució sistemàtica en què l'Estat romà s'enfrontà a l'Església com a tal, declarant la seva il·licitud. Fins aleshores el cristianisme era prohibit en el pla individual. L'Església podia existir només en virtut de la legislació en matèria d'associacions.

8. v. M. SORDI, *Los cristianos y el Imperio Romano* (Madrid 1987) 114-115; v. també, M. SORDI, *Il cristianesimo e Roma* (Bologna 1965).

En aquest sentit, és molt significativa la intencionalitat de desmembrar la comunitat cristiana de Tàrraco juntament amb altres Esglésies importants de l'orbe cristià, com la pròpia Roma o Cartago. La nostra Església local podria tenir un paper realment important en l'àmbit del cristianisme hispànic, i per descomptat en la pròpia província civil. És així que entenem el fort ressò que tingué el martiri dels sants de Tarragona en la literatura cristiana de l'època tardoromana. El mateix sant Agustí fa un panegíric en el sermó 273, en el qual glossa les actes martirials i les anteposa a la memòria de santa Agnès. També el poeta Aureli Prudenci Climent li dedicà l'*Himnus VI* en la seva obra del *Peristephanon*.

Res concret no coneixem de les relacions de l'Església de Tàrraco amb altres Esglésies de la resta de la Península. Suposem que des de Tàrraco es devien seguir, amb preocupació, les vicissituds generals dels principals problemes que afectaren l'Església hispànica, en aquests moments. La cèlebre carta 67 de sant Cebrià i altres bisbes africans, datada l'any 254 o primera meitat del 255, cinc anys abans de la passió del màrtir de Tarragona, reflecteix una de les preocupacions més profundes que va patir l'Església hispànica i universal en aquests moments: el conflicte dels bisbes libel·làtics.

Malgrat que alguns autors volen veure en aquesta consulta a Cartago una dependència d'origen, penso que en el fons és un problema entre una dualitat de línies originades per dues tendències que van enfrontar-se, l'una romana i l'altra africana⁹. Aquestes van ser representades per dos homes amb una forta personalitat i carisma, Esteve i Cebrià. De tothom és coneguda la disputa epistolar entre aquests personatges. No crec, doncs, que estiguem davant d'una qüestió de dependència d'origen de les esglésies hispanes respecte a Àfrica o Roma, sinó d'una tendència ideològica basada en l'experiència i les circumstàncies de cada comunitat, en un moment que la primacia de Roma calia entendre-la només des d'un prisma espiritual.

Es dedueix que la comunitat cristiana de Tàrraco no escaparia d'aquesta preocupació. En aquest sentit, és molt significativa l'exclamació de sant Fructuós: «Em cal tenir en el pensament l'Església Catòlica de llevant fins a ponent». En aquesta frase, significativament universalista, es tanca tota una pregària en prò de la unitat de l'Església universal. Pregària que cal entendre com una preocupació per una Església contra la qual s'abat una forta tempes-

9. cfr. M.C. DIAZ Y DIAZ, *En torno a los orígenes del cristianismo hispánico*, en *Las raíces de España* (Madrid 1967), 435-436; J.M. BLAZQUEZ, *Posible origen africano del cristianismo español* = ArchEspArq, 40 (Madrid 1967), 31-32.

ta persecutòria i una profunda lluita interna per assolir una unió dogmàtica i disciplinar.

Les relacions de la comunitat cristiana amb la ciutat eren pacífiques i cordials. Tàrraco no va patir l'aversion ferotge que altres comunitats cristianes experimentaren en la mateixa persecució. El text de les Actes ens deixa entreveure la imatge d'un bisbe apreciat no tan sols per la seva Església, sinó també per part dels gentils. Com en el cas del procés martirial de sant Cebrià de Cartago, cristians i pagans s'uneixen per acompanyar els sants al seu martiri. En el cas concret de Fructuós, tant cristians com gentils planyen la seva mort. És més que possible que Fructuós es destaqués per la seva abnegada tasca pastoral al servei de la caritat a la ciutat en uns moments econòmics i socials crítics¹⁰. Recordem els desastres militars i la pesta que assolaren aquesta part de l'Imperi en aquests temps. Per tant, visualitzem el panorama d'una Església entroncada en la realitat social de la seva ciutat i acceptada i admirada, si més no, per un significatiu grup de la població gentil.

Molt s'ha parlat sobre els orígens africans de la nostra Església. Alguns autors recolzen aquesta idea argumentant que el nom *Fructuosus* indica una procedència africana i que algunes expressions literàries recollides en les Actes són de clara ascendència africana. Sotomayor ha demostrat que aquestes expressions donades com a africanes ja apareixen utilitzades en autors com Jeroni, Rufí o Ambròs, entre altres¹¹.

Crec inconvenient que d'aquest fet es desprengui la idea d'una acció missional del nord d'Àfrica respecte de Tarragona. Sens dubte que les Esglésies africanes jugaren un paper significatiu en el desenvolupament del cristianisme a Hispània i, per tant, també a Tàrraco. Un gran nombre de proves documentals i materials així semblen confirmar-ho. Efectivament, des de la carta sinodal de sant Cebrià de Cartago fins a l'extraordinària presència d'elements nord-africans en l'art paleocristià hispànic, tot sembla confirmar aquesta forta

10. Vegeu P. FRANCIH DEI CAVALIERI, *Las Actas de San Fructuoso* «Boletín Arqueológico», èp. IV, fàscs. 65–68 (Tarragona 1959) 20; D. RUIZ BUENO, *Actas de los Mártires* = B.A.C., 75 (Madrid 1987), 785.

11. El tema de la relació o dependència de la Hispània cristiana respecte a l'Àfrica, ja va ser plantejat en 1934 per Raymond Lantier i posteriorment es va recollir per autors com Palol, Schlunk, Balil, Blázquez, Díaz y Díaz o el mateix Duval. En 1978 va ser sotmès a una magnífica revisió per Sotomayor; v. M. SOTOMAYOR, *Reflexión histórico-arqueológica sobre el supuesto origen africano del cristianismo antiguo hispánico* «Actes de la II Reunió d'Arqueologia Paleocristiana Hispànica», [Montserrat, 1978], (Barcelona 1982), 239–242.

influència¹². D'aquesta forma a Tarragona s'ha constatat l'existència d'un taller local amb influències de Cartago entre finals del segle III i principis del segle IV, que ja esculpeix iconografia cristiana¹³. Però aquesta influència es detecta a partir del segle III i s'intensifica a partir del segle IV, i en aquests moments, a Tarragona, ja trobem creacions artístiques i influències que provenen de Roma i de l'Orient.

Consolidació del cristianisme a Tarragona: el segle IV

Progressivament, el cristianisme va anar creixent i arrelant-se a l'Església local, seguint les vicissituds històriques de la resta de l'Imperi i participant activament en la vida de l'Església universal. Així ens ho demostra la participació del prevere Probaci i el diaca Castori, ambdós representants del bisbe de Tarragona, en el concili d'Arle de l'any 314. El cristianisme, amb la pau constantiniana havia deixat de ser una religió perseguida, adoptant ara un estatus de tolerància i finalment un règim d'oficialitat en l'època teodosiana. Aquest fet el tenim constatat a Tàrraco per la intensa circulació monetària d'exemplars amb crismons de marca d'oficina que en aquests moments es dona a la ciutat¹⁴.

En el segle IV, la ciutat de Tarragona, hereva ja d'una tradició cristiana fecunda, començarà a experimentar un canvi estatutari, a través del qual transformarà la importància política adquirida en l'alt-imperi per una importància religiosa que presidirà tota l'època tardoromana. En aquest sentit, el document més interessant que conservem és la carta del papa Sirici al bisbe de Tarragona, Himeri, datada l'any 385¹⁵. És la primera decretal dirigida per un Papa a un bisbe de l'Església llatina i figura en la Col·lecció Canònica Hispana. La decretal del papa Sirici és la resposta a diverses qüestions de

12. X. AQUILUÉ, *Relaciones económicas, sociales e ideológicas entre el Norte de Africa y la Tarraconense en época romana. Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*. [Tesi doctoral manuscrita] (Barcelona 1991).

13. V M.D. DEL AMO, *Aportación al estudio de los sarcófagos de la Necrópolis Paleocristiana de Tarragona* «Actes de la II Reunió d'Arqueologia Paleocristiana Hispànica» [Montserrat, 1978], (Barcelona 1982), 239–242.

14. V J.M. CARRETÉ, *La circulació monetària a Tàrraco del 346 al 450 d.C. a III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, [Maó 1988].

15. És un document ben conegut i estudiat. Entre altres estudis, J. FERNANDEZ ALONSO, *La cura pastoral en la España romano-visigoda*, (Roma 1955); M. SOTOMAYOR, *Historia de la Iglesia en España*, I, (Madrid 1979). Recentment ha estat publicat en català: AA.DD. *Escrips dels bisbes catalans del primer mil·lenni* = Clàssics del Cristianisme, 27 (Barcelona 1992), 51–60.

tipus disciplinar que dirigí el bisbe Himeri, vers l'any 384, al papa Damas a través del prevere Basià. Aquest no va poder respondre a la carta perquè va morir abans que arribés el document a les seves mans, i el seu successor Sirici es va encarregar de preparar les disposicions que finalment van ser enviades a Tarragona.

Els punts més interessants de les disposicions són els que fan referència a les ordenacions sacerdotals i als monjos. Sobre aquest afer, el Concili de Saragossa, de l'any 380, havia dictaminat que es restringissin i es condicionessin les ordenacions sacerdotals de monjos, per por a la infiltració, cada cop més preocupant, de l'heretgia priscil·lianista entre la clerecia episcopal. És evident pel contingut de la carta que el Concili de Saragossa no aturà, ni de bon tros, l'expansió d'aquest moviment herètic, com més endavant podrem comprovar.

A més de la problemàtica de les ordenacions sacerdotals i els monjos, apareixen tot un conjunt de disposicions molt interessants per a establir el perfil de la vida de l'Església de Tarragona en aquests moments. Així, es marca el temps i el ritus per a rebre el baptisme i es donen orientacions per al catecumenat. S'estableixen disposicions sobre els apòstates i el tractament que han de rebre per part de l'Església. Es disposen punts referents al matrimoni, als penitents i especialment s'orienta sobre la disciplina monacal i clerical.

La transcendència d'aquest document per a la història de l'Església és coneguda de tots. Per ser la primera decretal papal a occident, marca l'exercici del primat per part del successor de Pere i, d'altra banda, marca un precedent clar en l'exercici de la potestat metropolitana del bisbe de Tarragona sobre totes les províncies hispanes. Amb tot, no es pot perdre de vista que l'autoritat que el Papa confereix al bisbe de Tarragona només està en funció de l'antiguitat del seu sacerdoci episcopal.

La dimensió social del cristianisme a Tarragona en el segle IV abraça ja clarament totes les capes de la població. Alföldy pensa que és probable que les masses de la població foren convertides al cristianisme en aquest segle¹⁶ i, de fet, resulta evident de pensar-ho si tenim present la decretal del papa

16. V. G. ALFÖLDY, *Tarraco* «Forum. Temes d'història i d'arqueologia tarragonines», (Tarragona 1991) 88. Convé assenyalar que aquesta publicació és una traducció actualitzada i complementada amb bibliografia actual sobre la mateixa obra publicada en «Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft», suplement 15 (1978), col. 570-644.

Sirici, on se'ns parla de les innombrables multituds que arriben al sagrament del baptisme. Les proves arqueològiques i epigràfiques també ens assenyalen una generalització de la presència de les classes altes en el procés de cristianització durant el segle IV. Tanmateix, l'epigrafia ens documenta en aquest moment la presència de cristians provinents d'altres indrets de l'Imperi. És aquest el cas d'un oriental anomenat Aurelius Aeliodoros que arribà a Tàrraco procedent de Tars de Cilícia¹⁷.

Dos vestigis arqueològics de primer ordre ens donen també una extraordinària informació per a entendre aquesta dimensió social del cristianisme a Tarragona en el segle IV. Són la necròpolis del Francolí i el mausoleu funerari de Centcelles.

La necròpolis paleocristiana del Francolí fou excavada per l'insigne arqueòleg Mn. Serra Vilaró entre els anys 1926 i 1933¹⁸. Aquest conjunt funerari es presentà com un dels més vastos de l'occident romà, amb una gran varietat de tipologia sepulcral. Posteriorment aquest conjunt ha estat tractat i estudiat d'una forma crítica per la Dra. del Amo.¹⁹

Podem documentar aquesta àrea cementirial a partir de mitjans del segle III, moment en què les estructures abandonades d'una vil·la rústica són transformades profundament i la zona queda convertida en cementiri vinculat a la comunitat cristiana de Tàrraco. La necròpolis perdura fins un moment avançat del període visigòtic que encara no ha pogut precisar-se. La lectura que podem fer del monument respecte del fenomen del cristianisme en aquests moments és variada. A saber:

– L'aparició generalitzada d'epigrafia, amb una rica gamma de formulismes, dedicatòries i iconografia cristiana, proven el procés de cristianització anteriorment al.ludit.

17. V. G. ALFÖLDY, *Die Römischen Inschriften von Tarraco*, (Berlin 1975), inscrip. núm. 958.

18. V. J. SERRA VILARÓ, *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona* «Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades», 93, (Madrid 1928); J. SERRA VILARÓ, *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona* «Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades», 104, (Madrid 1929); J. SERRA VILARÓ, *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona* «Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades», 111, (Madrid 1930); J. SERRA VILARÓ, *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona* «Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades», 133, (Madrid 1935).

19. V. M.D. DEL AMO, *Estudio crítico de la Necrópolis Paleocristiana de Tarragona*, 3 vols., (Tarragona 1979, 1981 i 1989).

– La coexistència d'enterraments pagans i cristians en una mateixa àrea fan pensar en una societat amb un grau de tolerància singular.

– L'aparició de sarcòfags d'inequívoca iconografia cristiana produïts a Tarragona i de magnífiques laudes sepulcral com la d'Optimus o Ampellius proven la introducció del cristianisme en els objectius de les forces productives de la ciutat. També l'aparició de sarcòfags d'importació amb iconografia cristiana són, juntament amb els primers, una resposta a la demanda d'un nucli de població cristiana amb importants recursos econòmics i, conseqüentment, de prestigi social.

Caldria fer esment aquí de la notícia d'una nova àrea cementirial baix-imperial descoberta parcialment l'any 1991. Situada a l'àrea de mas Rimbau/mas Mallol, al sector nord de la ciutat, ofereix una gran varietat tipològica d'enterraments. La cronologia del cementiri sembla que es pot concretar entorn a la segona meitat del segle III pel seu inici i del primer quart del segle V pel seu desús²⁰. Els aixovars exhumats no han donat cap element per a pensar que es tracti d'una necròpolis cristiana, però la proximitat a la partida de sant Pere de Sescelades obre expectatives a una possible relació amb el temple visigot de sant Pere, esmentat en l'*Oracional de Verona*, si seguim les hipòtesis de Serra Vilaró²¹.

El segon conjunt arqueològic, al qual ens hem referit, és l'anomenat mausoleu funerari de Centcelles, datat a la segona meitat del segle IV. Va ser descobert l'any 1877 de forma casual, tot i que ja es tenien notícies. Des del segle XII trobem referències eclesiàstiques i, en 1572, el mateix Ponç d'Icart, ho cita. L'any 1959 l'Institut Arqueològic Alemany s'encarregà del seu estudi científic i de la seva recuperació²².

La cúpula del mausoleu apareix decorat per un magnífic mosaic policromat, dividit en quatre faixes concèntriques, que delimiten quatre zones. A la primera zona, en la part inferior, s'hi presenten escenes de cacera que podrien estar relacionades amb una clara significació funerària. Seguidament,

20. V. C. BENET, X. FABREGA, J.M. MACIÀ I J.A. REMOLÀ (CODEX, SCCL), *L'àrea d'enterraments baix-imperials de Mas Rimbau/Mas Mallol, Tarragona* «Acta Arqueològica de Tarragona, V», [1991-1992] (Tarragona 1992).

21. V. J. SERRA VILARÓ, *Fructuós, Auguri i Eulogi, màrtirs sants de Tarragona* (Tarragona 1936), 108 ss.

22. V. TH. HAU SCHILD I A. ARMBEITER, *La Vila Romana de Centcelles* (Barcelona 1993).

en la segona zona, hi ha representades setze escenes de clara iconografia cristiana, que representen temes salvífics de l'Antic i el Nou Testament, a mode d'oració fúnebre, en el context de les famoses *commendationes animae*. A la tercera zona, en la part superior, hi ha representat un conjunt de quatre escenes figurades de personatges entronitzats i quatre escenes més amb la representació de les estacions. En el zenit de la cúpula, un medalló circular tanca el conjunt. D'aquest no s'ha conservat cap resta que permeti reconstruir la seva temàtica.

La magnificència del monument ha fet pensar que el seu propietari podria ser un personatge molt poderós de la societat de Tarragona i aquest fet vindria a reforçar, un cop més, la constant integració de la classe alta de la ciutat en el procés de cristianització. La demanda d'un programa iconogràfic de la magnitud del de Centelles indica una reconeguda maduresa en l'àmbit de la seva confessionalitat religiosa i el desig de fer plàstica una profunda oració de marcat caire escatològic. Ara bé, recents investigacions efectuades per Achim Arbeiter i Dieter Korol, sobre el programa iconogràfic de la cúpula de Centelles²³, han portat a pensar que el mausoleu es va crear i va servir per a donar digne enterrament a Constant, fill de Constantí el Gran. Constant fou assassinat a les Gàl·lies l'any 350, després del complot que organitzà el cap de la seva guàrdia, Magnenci. Així fou proclamat emperador per Occident i, segons Arbeiter, ell mateix fou el responsable de la construcció del mausoleu de Centelles pel seu antecessor.

Magnenci va projectar una tetrarquia, que no es va assolir, amb el doble binomi Magnenci–Decenci/Constanci II–Vetranió. Aquest fet, segons Arbeiter, es materialitzà en la zona de la cúpula on es representen els personatges entronitzats. Cadascun d'aquests personatges representarien els retrats esmentats.

Per a Arbeiter i Korol, Magnenci va donar una doble intenció al programa iconogràfic, dotant el recinte sepulcral de Constant d'un missatge pictòric adequat a aquest tipus de monuments funeraris imperials i, en particular, al seu propietari cristià. D'altra banda, va voler manifestar els seus propis conceptes i desitjos polítics²⁴.

23. V. A. ARBEITER I D. KOROL, *El mosaico de la cúpula de Centelles y el derrocamiento de Constante por Magnencio* «Butlletí Arqueològic de Tarragona», èp.V, fascs. 10–11 (Tarragona 1988–1989), 193–244.

24. V. A. ARBEITER I D. KOROL, op. cit., 229.

Si acceptem la hipòtesi d'Arbeiter i Korol sobre la titularitat del mausoleu de Centcelles, la lectura que podem fer del monument en relació al fenomen del cristianisme a Tàrraco és clara. Hem d'entendre que aquesta edificació funerària és un element forani a les influències que l'Església de Tàrraco pogués exercir, de forma directa, sobre l'art i les transformacions arquitectòniques en l'extraradi urbà. En canvi ens confirma el reconeixement de prestigi polític i religiós de la pròpia ciutat en aquesta època.

L'implantació del cristianisme a Tarragona: l'època visigòtica

Tal com afirma Pladevall, «l'entrada dels visigots va portar sobresalts i un enfortiment del poder dels bisbes en les respectives ciutats, deixades per les antigues autoritats romanes, però no sembla que deturés l'avenç de la cristianització ni del muntatge eclesiàstic»²⁵. Així, si el segle IV l'hem anat definint com un segle on s'iniciava un fort procés de creixement i arrelament del cristianisme a Tàrraco en totes les dimensions socials, cal parlar dels segles V i VI com el moment d'implantació o fase terminal del procés de cristianització de la ciutat en l'època antiga.

Durant el segle V, Tarragona continua mantenint un *estatus* polític força important. Ho confirmen fets històrics com l'episodi de Geronci de l'any 409, la gran relació amb la Narbonesa o la relació de la ciutat amb Roma, evidenciada per la dedicació d'una inscripció que Tàrraco fa a l'emperador Antemi entre els anys 470 i 472. També és una ciutat comercial, i sabem, gràcies a l'arqueologia²⁶, que el port rep productes de tota la mediterrània.

Amb tot, si hem de parlar d'un autèntic protagonisme històric a la Tarragona dels primers temps de la dominació visigòtica, aquest el té l'Església. Quatre punts manifesten la importància d'aquesta:

- Demostrarà una extraordinària capacitat per a influir sobre el poder polític i convertir-se en un element institucional de primer ordre en la vida social de la ciutat.

- Exercirà un control extraordinari en la vida interna de la seva pròpia organització, vetllant per la disciplina eclesiàstica, pel dogma catòlic i, conse-

25. cit. A. PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya*. (Barcelona 1989) 13.

26. V. TED'A, *Un abocador del segle V d.C. en el Fòrum Provincial de Tàrraco*, (Tarragona 1989) 429-433.

qüentment, en contra dels moviments herètics.

– Reforçarà la seva autoritat metropolitana i el seu prestigi davant la província de la Tarraconense.

– Potenciarà des de la seva capacitat econòmica un programa de construccions religioses, que influiran de manera molt important en el procés de transformació de la ciutat i la seva topografia.

Aquest darrer punt és un dels que més centren l'atenció de la investigació actual. Sens dubte el segle V és un moment clau per a entendre la cristianització de la morfologia i les grans transformacions urbanístiques que Tarragona experimentarà al llarg del baix-imperi i en l'època visigòtica²⁷. És el moment que l'Església de Tarragona va tenir poder per a bastir les seves edificacions i substituir les zones de prestigi pagà per àmbits administratius i culturals cristians. Amb tot, en el cas de Tarragona, és difícil d'establir com es va concretar aquest procés, perquè les dades que tenim no són suficientment clarificadores i manca la corroboració d'aquestes per l'arqueologia.

Analitzem ara els testimonis escrits més representatius i la seva confrontació amb les dades arqueològiques que posseïm, per tal de poder aportar una visió actualitzada a aquesta problemàtica:

– La *Correspondència de Consenci a sant Agustí*²⁸ ens ofereix una valuosa informació sobre determinades construccions eclesiàstiques i civils de la ciutat de començaments del segle V. D'aquesta manera, se'ns dóna a conèixer l'existència d'un *secretarium* o àmbit en el qual el bisbe despatxaria els

27. Sobre el tema de les transformacions de la topografia en les ciutats d'Occident, v. P.A. FEBVRIER, *Permanence et heritages de l'Antiquité dans la topographie des villes de l'Occident durant le Haut Moyen Age* «Topografia urbana e vitta cittadina sull'alto medioevo in occidente. Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo, XXI», (Spoleto 1974), 41–284. Sobre les transformacions de la topografia a la Península Ibèrica i Tarragona, v. X. BARRAL, *Transformacions de la topografia urbana a la Hispània Cristiana durant l'antiguitat tardana* «II Reunió d'Arqueologia Paleocristina Hispànica», [Montserrat 1978], (Barcelona 1892), 105–132; L.A. GARCIA MORENO, *La Cristianización de la topografía de las ciudades de la Península Ibérica durante la Antigüedad Tardía* = ArchEspArq, L–LI (Madrid 1977–1978), 311–321; TED'A, *Un abocador del segle V d. C. en el Fòrum Provincial de Tàrraco*, (Tarragona 1989), 446–448; TED'A, *L'Amfiteatre Romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'Església romànica*. (Tarragona 1990), 240–242.

28. v. CONSENCI, *Correspondència amb sant Agustí* [text revisat, traducció i notes a càrrec de J. Amengual] (Barcelona 1987).

assumptes eclesiàstics i institucionals. Aquest estaria relacionat amb l'*episcopium*, complex format per la catedral, l'episcopat i el baptisteri. Finalment fa referència al *praetorium* o residència del *comes* i també d'un *monasterium*, del qual era monjo Frontó.

El conjunt episcopal es devia situar a la part alta de la ciutat, probablement a l'*area sacra* de l'antic fòrum provincial, coincidint amb el desmantellament d'aquesta zona a partir del segle IV²⁹. Així semblen confirmar-ho les diferents aportacions arqueològiques i historiogràfiques que s'han efectuat en els darrers anys. Efectivament, als jardins de la catedral el professor Hauschild trobà dos grans carreus en forma d'arc de ferradura, que a nivell tipològic corresponen al segle VII i que fan pensar en una construcció religiosa a la zona. Tanmateix es van poder documentar dues inhumacions datables entre els segles V i VI d.C.³⁰. Alhora, molt a prop dels jardins de la catedral, entre els carrers de St.Llorenç i Sta. Tecla, s'han documentat restes d'estructures àuliques, les quals, molt probablement, estarien relacionades amb el palau episcopal d'època visigoda. Aquestes estructures es daten entre els anys 475 i el 525³¹.

Un altra aportació molt important de caire historiogràfic ens la proporciona l'estudi de Mn. Salvador Ramon³². A través d'una lectura atenta del llibre titulat *Index Vell* de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, i tenint present el testimoni d'Olderic Vidal, estableix la teoria que la primitiva catedral de Tarragona estava situada a l'ala est de la gran edificació romana, o sigui, entre la paret del jardí de Santa Tecla i el lloc on avui hi ha l'església de Sant Llorenç, just al costat de les restes episcopals abans esmentades.

– *L'Oracional de Verona* ens presenta una interessant toponímia relativa a esglésies que existien a la Tàrraco visigòtica. Així, aquest document, datat a principis del segle VIII, esmenta tres esglésies: la Santa Jerusalem o catedral, Sant Fructuós i Sant Pere; o bé quatre, si acceptem la proposta de Serra Vilaró

29. V. CH.B. RÜGER, *Römische keramik aus dem Kreuzgang der Katedrale von Tarragona* «Madrider Mitteilungen», 9. (Heidelberg 1968) 237 ss.

30. V. TH. HAUSCHILD, *Arquitectura romana de Tarragona*, (Tarragona 1983) 16.

31. V. X. AQUILÉ, *Estudi històric i arqueològic de la seu del Col·legi d'Arquitectes de Tarragona*, (Tarragona 1992).

32. V. S. RAMON VINYES, *Nova opinió sobre l'emplaçament de la primitiva Catedral de Tarragona* «Quaderns d'Història Tarraconense, IV», (Tarragona 1984) 37-49.

33. V. J. SERRA VILARÓ, *Fructuós, Auguri i Eulogi. Màrtirs sants de Tarragona*, (Tarragona 1936) 93 ss.

que considera la catedral i Santa Jerusalem com esglésies independents³³. Una altra proposta és la representada pel Pare Flórez, que només admet dues esglésies, ja que considera Santa Jerusalem com a Església mare o catedral i sota l'advocació de Sant Fructuós³⁴. Aquesta tesi l'ha tornada a plantejar recentment l'arqueòleg Joan Vianney Arbeloa³⁵.

Les proves arqueològiques només constaten dues construccions basilicals: la situada a la necròpolis i la de l'amfiteatre.

La basílica de la necròpolis del Francolí és generada a partir de la veneració de les restes dels sants màrtirs de Tarragona, enterrats en aquesta àrea cementirial. Aquest temple té una cronologia inicial del segle V i una perduració dubtosa fins ben entrada l'època visigòtica. Els investigadors l'emmarquen dintre una tipologia d'estructura siríaca de capçalera tripartita amb baptisteri. Amb aquesta construcció és relaciona la inscripció trobada per Serra Vilaró, (...*Fru*)*CTUOSI A(uguri et Eulogi)*³⁶ i que sembla evidenciar el culte als sants màrtirs en aquest temple.

De totes formes, la documentació que s'ha conservat de les excavacions és en alguns aspectes deficitària, i no permet un estudi crític exhaustiu de les estructures, que d'altra banda, resulten un tant atípiques i han portat a més d'un investigador a plantejar-se el necessari dubte de si estem realment davant d'una basílica o no. Amb tot, penso que els formulismes que apareixen en inscripcions i laudes no deixen lloc al dubte. Efectivament, la indicació *in sanctorum sede* o similars confirmen un lloc de culte.

Pel que respecta a la basílica de l'amfiteatre, les excavacions portades a terme pel TED'A en aquests darrers anys han donat una gran aportació a l'enteniment de l'edifici basilical i de la seva àrea funerària circumdant³⁷. La datació inicial d'aquest conjunt és de finals del segle VI i les estratigrafies han constatat que no s'havia aixecat sobre una altra basílica més antiga. La seva estructura consta d'un absis, del qual es conserva la seva fonamentació en forma de ferradura, amb peces reaprofitades del coronament del podi de l'amfiteatre, un santuari amb l'empremta d'un altar monolític, tres naus, una cambra

34. V. H. FLOREZ, *España Sagrada*, vol. XXV, (Madrid 1770), 13.

35. V. J.V. ARBELOA I RIGAU, *Per una nova interpretació del Codex Veronensis i les esglésies visigòtiques de Tàrraco* «Butlletí Arqueològic», èp. V [1986-1987], (Tarragona 1989), 125-134.

36. V. G. ALFÖLDY, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, 2 vols. «Madriker Forschungen», 10, (Berlin 1975), incrip. núm 942.

37. V. TED'A, *L'Amfiteatre Romà de Tarragona, la Basílica visigòtica i l'Església romànica*, (Tarragona 1990).

annexa de funcionalitat desconeguda i altres cambres funeràries annexes. És evident que el conjunt guarda una estreta relació amb la memòria del martiri de Fructuós, Auguri i Eulogi.

Al llarg del temps s'han presentat algunes hipòtesis sobre la identificació d'aquests temples que esmenta l'*Oracional de Verona*, però cap d'elles no ha pogut ser demostrada per l'arqueologia. Aquest és el cas de la identificació del temple de Sant Fructuós amb la basílica de l'amfiteatre. També s'ha suggerit la idea d'una possible translació del culte de la basílica de la necròpolis a la basílica de l'amfiteatre. Però veig, en aquest cas, serioses objeccions al fet, donat que segons indiquen les proves arqueològiques, la basílica de la Necròpolis continua funcionant fins un moment avançat de l'època visigòtica i probablement fins l'arribada dels musulmans.

– La inscripció tumulària del bisbe Sergi (535–546) també ens parla de construccions religioses. Així, ens indica que Sergi restaurà la teulada del temple i construï un cenobi. Tampoc en aquest cas no podem establir quin era el temple ni on se situava el cenobi construït. És important, de totes formes, la dada que ens parla d'una construcció monacal, com en època de Ticià. Ens corrobora la importància que aquesta realitat eclesial tenia per la ciutat en aquests moments, com també en temps del bisbe Himeri.

D'especial interès ha estat l'estudi dels elements arquitectònics hispano-visigots que les excavacions han propiciat, i que ben segur aniran propiciant. La sistemàtica situació d'aquests i el seu estudi tipològic ens facilita una carta arqueològica que ens permet avançar en l'enteniment del procés transformador de l'Església sobre la topografia de la ciutat. La primera sistematització científica la va establir Palol³⁸ i s'ha vist ampliada en estudis puntuals, com els de Sánchez Real³⁹, Berges⁴⁰ i TED'A⁴¹. També en aquests moments estem estudiant alguns elements arquitectònics inèdits que es troben en el fons del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Entre els quals, cal ressenyar un interessant capitell procedent de l'ermita de Paret Delgada a la Selva del Camp (Baix Camp) que guarda paral·lels amb un capitell trobat a la basílica de Fornells (Menorca), el qual es data tipològicament en el segle V i amb altres exemplars apareguts a la Septimània. És un element arqueològic

38. V. P. DE PALOL, *Tarraco Hispanovisigoda*, (Tarragona 1953).

39. V. J. SANCHEZ REAL, *Un taller de decoración hispanovisigoda de Tarragona* «Boletín Arqueológico», èp.IV, facs. 77–78, (Tarragona 1962–1963), 15–17.

40. V. M. BERGES, *Columnas romanas y cruces visigóticas en la plaza del Rovellat de Tarragona* «Miscelánea Arqueológica», I, (Barcelona 1974), 153–167.

41. V. TED'A, *L'Amfiteatre Romà de Tarragona, la Basílica visigòtica i l'Església romànica*, (Tarragona 1990), 217–231.

més, que cal tenir present per a entendre aquest tipus de transformació en l'àrea rural.

Respecte de la problemàtica religiosa en l'època visigòtica, aquesta se'ns presenta de forma complexa. Tal com apunta Pladevall, «fou precisament sota el domini dels visigots, heretges arrians fins a la seva conversió, en el 589, que es completà la cristianització i el muntatge eclesiàstic del país i que el Papa ens assenyala, l'any 514, al gran bisbe d'Arle, Cesari, com a vicari papal per a la Tarraconense. Aquest influí, amb els seus escrits i actuació, en l'estructuració litúrgica i interna de la nostra Església que propicià l'inici de la sèrie de Concilis Provincials a Tarragona, a Girona, a Barcelona, a Lleida i a Egara, del 516 al 614, a través dels quals es va estructurar i controlar la vida religiosa del país»⁴².

Prèviament, però, la nostra Església va haver d'enfrontar-se als problemes herètics que convulsionaren bona part de la vida del cristianisme des dels primers temps, i que s'accentuaren durant aquesta època amb l'expansió del priscil·lianisme, cada cop més arrelat entre les classes altes de la societat i entre membres de la clerecia. D'aquest fet, tenim avui una gran informació gràcies a la *Correspondència de Consentius amb Sant Agustí*. Aquesta documentació va ser descoberta per Johannes Divjak cap a la dècada dels anys 70, dins un recull de 30 cartes agustinianes, i a casa nostra ha estat donada a conèixer gràcies als treballs d'Amengual. Així la carta número 11 ens mostra les operacions antipriscil·lianistes portades a terme per a desemascarar els heretges de la Tarraconense, en temps del bisbe Ticià, considerat ja com a metropolità, l'any 419. També es fa referència a un concili per a resoldre aquests problemes⁴³.

Es dedueix que l'any 464 es va celebrar un altre concili provincial a Tarragona presidit pel bisbe Ascani. Ho confirma la carta que el papa Hilari va enviar al bisbe de Tarragona, l'any 465, reprovant l'actitud dels bisbes de la Tarraconense i, particularment, la del metropolità Ascani. Aquest fet va ser motivat perquè els bisbes de la Tarraconense, a instàncies del moribund bisbe de Barcelona, Nundinari, proposaren l'elecció del bisbe d'Egara, Ireneu, com a nou bisbe de Barcelona, després de la mort del titular d'aquesta Seu. El papa va veure en aquesta proposta un signe de perversitat, en entendre que es portava a terme l'elecció d'un bisbe com si es tractés d'un dret hereditari.

42. Cit. A. PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya*, (Barcelona 1989), 13.

43. V. J. AMENGUAL, *L'Església de Tarragona al començament del segle V, segons la correspondència de Consentius a Sant Agustí* «Randa», 16. (Barcelona 1984), 5-17.

De manera creixent l'autoritat del bisbe de Tarragona, com a metropolità, s'anirà accentuant cada cop més, tant per l'autoritat dels concilis provincials com per part del mateix papat. Així és que en el concili de l'any 516 presidit pel metropolità Joan, bisbe de Tarragona, es decretaran tot un seguit de disposicions que vindran a reforçar el paper de la primacia de l'Església de Tarragona. Conegut és el cànon que prescriu l'excomunicació *ad tempus* als bisbes que no assisteixin als concilis sense justificar-ho al metropolità. És també molt significativa la darrera de les disposicions d'aquest concili, en la qual s'expressa la conveniència que els bisbes assisteixin als concilis acompanyats per preveres rurals i laics. D'aquesta manera es documenta l'interès pastoral de l'Església per vitalitzar el paper de l'esglésies rurals i la participació dels laics en la vida constitucional de l'Església. Tant és així que el mateix papa Hormisdes, l'any 517, escriu als bisbes de la Tarraconense per a reforçar la participació del poble en les eleccions dels bisbes i evitar així l'increment de la clericalització de l'Església en aquests moments.

Sens dubte, el pontificat del bisbe Joan és un dels més brillants de tota la història antiga de l'Església de Tarragona, juntament amb el del bisbe Sergi, que presidí el concili de Barcelona de l'any 540 i el de Lleida de l'any 546. Les personalitats d'aquests metropolitans, tal com apunten els seus propis epítafis, justifiquen unes prelatures dignes, doctes i al servei dels marginats.

Una altra problemàtica en l'estudi de l'Església de la Tarragona visigòtica és el fenomen de l'arrianisme. Desconeixem en bona mesura com va repercutir aquesta heretgia, abraçada oficialment pels visigots, en el panorama eclesial i social de Tarragona. Ni tan sols sabem si va existir una dualitat de bisbes, un d'arrià i un altre de catòlic, en contra del que afirma Recasens⁴⁴. Només disposem de la referència de l'episodi de la mort d'Ermenegild com a notícia segura de la presència d'un bisbe arrià a la ciutat, sense que sapiguem si era bisbe de Tarragona o havia vingut amb l'escorta que custodiava Ermenegild. El problema, de tota manera, és molt interessant i cal tenir-lo present, ja que si fós així pressuposaria una dualitat d'estructures episcopals i una articulació encara més complexa de l'espai urbà.

La unitat religiosa empresa per Recared suposà l'acabament del problema a tota Hispània i la consolidació dels bisbes catòlics com a únics a totes les ciutats. A partir d'aquests moments, l'accentuat protagonisme i intrusisme de

44. V. J.M. RECASENS, *La ciutat de Tarragona*, (Barcelona 1975), 19.

la monarquia visigòtica sobre la vida de l'Església portarà a reforçar excepcionalment els concilis toledans en detriment dels concilis provincials. Els mateixos monarques visigots prenen actituds arbitrals i de control sobre afers de disciplina eclesiàstica. A Tarragona aquest fet es documenta en una de les *Epistolae Wisigoticae*, redactada pel rei Sisebut. Segons aquesta font, Sisebut, imposà el bisbe de Barcelona contra la voluntat del metropolità Eusebi i, entre altres coses, recrimina severament al metropolità el seu apassionament pels *ludis...faunorum*. Eusebi participà en el IV concili de Toledo i presidí el concili provincial d'Egara de l'any 614. A la seva mort, el bisbe de Saragossa, sant Brauli, demanà a sant Isidor la seva intercessió davant el rei Sisenand, per a nomenar un bisbe per Tarragona que fos exemplar. L'Església de Tarragona, conseqüentment, perdrà gran part del prestigi i la influència que des de finals del segle IV havia mantingut.

A principis del segle VIII, amb la invasió sarraïna a la ciutat, el prelat Pròsper i els seus deixebles Justí, Procopi, Pantaleó, Marcial i Jordi fugen per mar de la ciutat, emportant-se el tresor i els llibres litúrgics de l'Església metropolitana com també les relíquies dels màrtirs tarraconenses Fructuós, Auguri i Eulogi⁴⁵. En opinió de Resanens, l'emigració del bisbe metropolità i els seus acompanyants obehria més a raons polítiques que no religioses, davant la presència dels exercits sarraïns. L'adscripció del clergat tarragoní a Ardó justificaria aquest fet⁴⁶.

Amb la fugida de l'últim prelat, la ciutat fou progressivament abandonada. El gran desconeixement que tenim del període compès entre aquest moment i la conquesta i repoblació de la ciutat exigeix un esforç a la investigació per tal de fer intel·ligible aquest fosc període. Aquest objectiu podrà ser assolit si la investigació historiogràfica fa un esforç de lectura atenta i subtil de la documentació musulmana i cristiana de l'època, i si l'arqueologia es planteja una revisió profunda de les estratigrafies de la ciutat.

45. V. J. SIERRA VILARÓ, *San Próspero de Tarragona y sus discípulos refugiados en Italia en el año 711*, (Tarragona 1943), 37-43.

46. V. J.M. RECASENS, *A propòsit de l'ocupació àrab de Tarragona i l'emigració de Sant Pròsper a Italia* -Boletín Arqueológico-, èp. IV [1971-1972], (Tarragona 1972), 209-214.